

LATVIJAS ZINĀTŅU AKADĒMIJAS GODA LOCEKLIS
VAIDELOTIS APSĪTIS
12.11.1921.–26.05.2007.

“ESMU RĪGAS PUIKA”

Jānis Krastiņš,

Dr.habil.arch., RTU profesors,
LZA akadēmiķis

Dzīves skrējienā vienu paaudzi nomaina nākamā. Tā ir bieži vien nežēlīga, bet nepielūdzami noteikta pasaules kārtība. 2007. gada 26. maijā viņšaulē aizgāja Vaidelotis Apsītis. Viņš tomēr paliks mūžam dzīvs kā leģenda Latvijas 20. gadsimta otrās puses arhitektūrā un kā personība, kas daudz devusi visai Latvijas kultūrai.

Arhitekts Vaidelotis Apsītis dzimis Rīgā 1921. gada 12. novembrī. Viņa vecāki (tēvs agronoms Jānis Apsītis no 1923. gada bija Lauksaimniecības akadēmijas docents un no 1939. gada — profesors) 1920. gadā pēc piecpadsmit emigrācijā pavadītiem gadiem no Francijas bija atgriezušies Latvijā un, kā

teicis pats arhitekts, “nacionālās pašapziņas pacēlumā” (*Latvijas Vēstnesis*. 28.03.1997) izvēlējušies viņam tik latvisko vārdu Vaidelotis.

Viss Vaideloša mūžs cieši jo cieši saudzis ar Rīgu — gan tiešā, gan pārnestā nozīmē. Viņa dzīves vietas lielāko mūža daļu bija Rīgas centrā — Ģertrūdes, Antonijas un Brīvības ielā, bet lielum lielā daļa no cienījami garajā mūžā veiktā veltīta dzimtajai pilsētai. Paveikts ir apbrīnojami daudz.

Bērība un jaunība pavadīta ar dažādām kultūras norisēm piesātinātā gaisotnē, ko nodrošināja ģimenes kontakti un dzīves vietas kaimiņu attiecības ar pazīstamiem latviešu rakstniekiem, tēlniekiem un mūziķiem. Vaidelotis tika agri ievadīts franču kultūras pasaulē. Viņš apmeklēja *madame Šato* bērnudārzu, mācījās Rīgas Franču licejā un, visbeidzot, ieguva bakalaura grādu Šampoliona licejā Grenoblē (1939). Tika uzsāktas studijas Latvijas Universitātes Arhitektūras fakultātē, taču Otrais pasaules karš savērpa cilvēku likteņus negaidītos samezģlojumos, kurus pēc paša gribas atšķetināt spēja ne katrs. Vaideloti allaž pavadīja atziņa, ka viņa pienākums ir tur, kur dzimtene (Apsītis, V. *Esmu Rīgas puika*. Rīga: Jumava, 2005. 137. lpp.).

Kara beigu posmā Vaideloti iesauca vācu armijā, bet īsi pirms Vācijas kapitulācijas, atrodoties Kurzemē, kuru krievi tā arī neie-

ņēma, viņš pamanījās dezertēt, kādu brīdi pavadīt sagrautās stacijas ēkas atjaunošanas darbos Liepājā un tad bez jebkādiem dokumentiem kabatā atgriezies Rīgā. Tēva kādreizējā pazišanās ar tā brīža valdības vadītāju Kirhenšteinu līdzēja legalizēt savu esamību. Tiekot pie pases, bija iespējams atjaunot studijas.

1949. gadā, ieguvis arhitekta kvalifikāciju, Vaidelotis Apsītis uzsāka profesionālā darba gaitas savā galvenajā darbvietā — projektēšanas institūtā, kas ne reizi vien mainījis nosaukumu, bet vairāk pazīstams ar pēdējo — “Pilsētprojekts”. 1959.–1960. gadā viņš bija Rīgas pilsētas galvenais arhitekts. Viņš izveidoja Rīgas ģenerālplāna biroju un bija tā galvenais arhitekts. No 1968. līdz 1970. gadam — arī docētājs Rīgas Politehniskajā institūtā (tagad Rīgas Tehniskajā universitātē). Šos amatus nācās atstāt padomju režīma prasībām neatbilstīgās biogrāfijas dēļ. Sešdesmitajos gados tā paša iemesla dēļ izpalika arī viņam piedāvātais darba komandējums uz Alžīriju, kaut arī visas prasmes — franču valodas brīva pārvaldīšana un profesionālā kvalifikācija — bija ideāli atbilstošas paredzētajam uzdevumam. “Pilsētprojekts”, kurā V. Apsītis bijis gan ierindas arhitekts, gan projektu galvenais arhitekts, gan darbnīcas vadītājs, bija arī viņa pēdējā darba vieta.

Vaideloša Apsīša radošie profesionālie darbi galvenokārt saistīti ar pilsēt būvniecību. Viņa vadībā izstrādāti plānojumi daudziem Rīgas dzīvojamajiem rajoniem (Juglai, Purvciemam, Pļavniekiem, Zolitūdei u.c.), Rīgas piepilsētas zonai, atpūtas objektu izvietojumam Rīgas līča piekrastē un vasarnīcu un atpūtas iestāžu izvietojumam Rīgas apkārtnē, kā arī Jelgavas, Rēzeknes, Daugavpils u.c. pilsētu attīstības plāni. Pēc V. Apsīša projektiem tapušas arī daudzas dzīvojamās mājas un vasarnīcas, Latvijas Lauksaimniecības universitātes studentu kopmītne Jelgavā, tirdzniecības nami Slokā, Pļaviņās un Balvos (kopā ar P. Saulīti) un

vairākas citas celtnes. Viņš ir viens no metro stacijas “Rīga” Maskavā arhitektoniskās apdares autoriem (kopā ar arhitektu Artūru Reinfeldu) un līdzdarbojies Latvijas Zinātņu akadēmijas (LZA) augstceltnes projektēšanā un celtniecībā. Šo ēku projektēja un cēla arhitekta Osvalda Tilmaņa vadībā kā “Kolkhoznieku namu” — kaut ko līdzīgu viesnīcai ar vairākām konferenču zālēm, ēdnīcu un vēl veselu virkni sabiedrisko telpu, taču tā ne mirkli nav kalpojusi šai divvainajai funkcijai. Kopš nodošanas ekspluatācijā 1958. gadā tajā mitinās LZA galvenie dienesti un vairāki pētniecības institūti.

Arhitekts nebija īpaši tendēts uz saimnieciski praktiskām nodarbēm, tomēr, piedesmito gadu nogalē, ieguvis nelielu zemesgabalu Jūrmalā, Mellužos, viņš tur maz pamazām izveidoja savas ģimenes atpūtas vietu. Vīspirms viņš uzcēla saimniecības mājiņu ar divām mazām istabiņām, vēlāk arī lielāku māju. Tagad to pārveidojis viņa vecākais dēls Mārcis, saglabājot tajā visu vērtīgāko, ko radījis viņa tēvs, tostarp ar Slokas dolomītu (kādreiz bija pieejams tāds materiāls) apšūto kamīnu. Līdzās joprojām aug Vaideloša stādīta kastaņa, divas lapegles, kuru stādīņus, atzīmējot savu 50 gadu jubileju, viņš atvedis no Urāliem, un citi koki.

Savās autobiogrāfiskajās piezīmēs arhitekts atzīmējis, ka allaž ir centies aktīvi iesaistīties sabiedriskajā dzīvē. Viņš tik tiešām bija sabiedrības cilvēks — kaut ne visai liela auguma, bet stalts un kādas īpašas pievilcības auras apdvests. Jaunākā paaudze viņu vienmēr redzēja kā cilvēciskās stājas, cieņas un inteligences paraugu. Šķiet likumsakarīgi, ka tieši viņš ilgu gadu vadīja Arhitektu savienības ētikas komisiju.

Daudzveidīgās sabiedriskās aktivitātes atstājušas spilgtākās pēdas V. Apsīša radošajā mantojumā.

V. Apsītis ļoti agri pievērsies publicistikai – pirmais viņa raksts presē parādījās 1935. gadā, bet to kopskaits krietni vien pārsniedz 450. Tie publicēti ne tikai

Latvijā, bet arī Krievijā, Francijā un Šveicē. Rakstīšana bija neatņemama viņa dzīves sastāvdaļa. Tā pamazām pārauga dziļos zinātniskos pētījumos. Kopš 1982. gada ar aprīņojami precīzu regularitāti — ik pēc 5–6 gadiem — nākušas klajā V. Apsīša grāmatas. Trīs nozīmīgākās ir:

Apsītis, V. *Brāļu kapi*. Rīga: Zinātne; Latvijas Dabas un pieminekļu aizsardzības biedrība, 1982. 135 lpp.

Apsītis, V. *Kārlis Zāle*. Rīga: Liesma, 1988. 149 lpp.

Apsītis, V. *Brīvības piemineklis*. Rīga: Zinātne; Latvijas Dabas un pieminekļu aizsardzības biedrība, 1993. 197 lpp.

Grāmatā par Brāļu kapiem padomju laikā, protams, nevarēja tikt publicēts viss, ko nepieciešams zināt par šo latviešu nācijas svētvieta. To var uzzināt, izlasot atkārtoto un papildināto izdevumu, kas iznāca 1995. gadā un būtībā ir jau cita, ievērojami apjomīgāka, 199 lappuses bieza grāmata. Taču tas vēl nav viss — sekoja divi eseju krājumi.

Apsītis, V. *Pie nacionālās savdabības avotiem: zinātniskas esejas par memoriālo mākslu 20. gs. 20.–30. gados*. Rīga: Preses nams, 1999. 130 lpp.

Apsītis, V. *Esmu Rīgas puika*. Rīga: Jumava, 2005. 171 lpp.

Pēdējā grāmata, kā uzsver autors, neesot autobiogrāfija, taču vislabāk šo aizraujošo darbu raksturo viņa paša vārdi: "Esejās ietvertie fragmenti atsedz liriskos un dramatiskos mirkļus garajā mūžā. Rīgas mūžā. Rīgas puikas mūžā."

1994. gadā par nozīmīgo ieguldījumu zinātnē Vaidelotis Apsītis tika ievēlēts par LZA goda locekli, un kopš tā brīža viņu itin bieži atkal varēja sastapt Akadēmijas augstceltnē, kas savulaik bija tapusi ar viņa līdzdalību. Nu viņš bija tikpat kā ēkas dzīvā dvēsele.

Vaidelotis Apsītis daudzus gadus bija žurnāla "Zinātne un Tehnika" redakcijas kolēģijas loceklis. Viņš darbojās Mākslas darbinieku nama valdē un vadīja arhitektūras lektoriju, kas septiņdesmitajos un astoņ-

desmitajos gados pulcēja ļoti kuplu, zinātkāru auditoriju. Šajā lektorijā viņš pats sniedza daudzus jo daudzus priekšlasījumus un lekciju darbā iesaistīja virkni jaunu kolēģu, kāds tolaik bija arī šo rindu autors. Sevi ar lepnumu varu uzskatīt par V. Apsīša skolnieku. Kolēģiālās attiecības pārauga ciešā cilvēciskā draudzībā. Patiesas cieņas dēļ gan ne tik viegli bija pieņemt Vaideloša deviņdesmitajos gados izteikto uzaicinājumu savstarpējās attiecībās lietot "Tu" uzrunas formu un pierast pie tās. Iekšēji to uztvēru kā pagodinājumu.

Kultūrizglītības darbs, ko veica Vaidelotis Apsītis, bija ārkārtīgi daudzpusīgs. Par arhitektūru un pilsētībūvniecību viņš ir nolasījis vismaz 300 lekciju televīzijā un radio. No viņa stāstījumiem daudz guva ne tikai plaša publika, bet arī profesionāļi. Neaizmirstams baudījums bija Latvijas Arhitektu savienības rīkotie braucieni pa Daugavu ar kuģi, gūstot iespēju vērot Rīgu neparastos skatos no ūdens un klausoties kolēģa Apsīša paskaidrojumus par redzamā vēsturi un nākotnes vīziju.

Kopš 1979. gada V. Apsītis bija Latvijas Dabas un pieminekļu aizsardzības biedrības un izdevniecības "Zinātne" izdotās grāmatu sērijas "Latvijas arhitektūras un mākslas pieminekļi" redkolēģijas loceklis, bet kopš 1995. gada — tās atbildīgais redaktors. Viņš bija arī vairāku šajā sērijā izdoto grāmatu galvenais recenzents. Arī vienai no šo rindu autora grāmatām, un varu apliecināt, ka saņemtās atziņas un visai iejūtīgi formulētie ieteikumi deva daudz gan grāmatas kvalitātei, gan paša izglītībai.

Intensīvais darbs prasīja savu, un, kad tuvojās 80, arhitekta veselība sāka streikot. Bija nepieciešama sarežģīta un arī riskanta sirds operācija. To spīdoši veica profesors R. Lācis. Vaideloša veselība jūtami uzlabojās. Jautāts par labsajūtu, viņš atbildēja: "Nu jau tā nekas", ar sev neiztrūkstošo labestīgo humoru piebilstams: "Tomēr no veca zirga kumeļu vairs neiztaisīsi."

Vispārējās kultūras neatņemama sastāvdaļa ir vēsture. Dzīvie vēstures nesēji ar laiku

neizbēgami ieguļas kapos. Vaidelotis Apsītis tos lieliski pārzināja, jo kapi ir piemineklis vēsturei. Likumsakarīgi, ka Vaidelotis darbojās Brāļu kapu komitejā un bija valdes loceklis.

1995. gadā V. Apsītis apbalvots ar Triju Zvaigžņu ordeni. Kopš 1999. gada viņš bija Latvijas Kultūrkapitāla fonda mūža stipendiāts, bet 2006. gada novembrī skaists vainagojums viņa mūža raženajam veikumam bija gadskārtējā Rīgas balva.

Arhitektūru mēdz dēvēt par akmeni sastindzinātu mūziku. Savā dvēselē Vaidelotis bija mūziķis. Viņš mūziku mīlēja un pazina to ne sliktāk kā profesionāli muzikologi. 1991. gadā viņš uzņēmās Latvijas Nacionālās operas draugu ģildes prezidenta un labdarības akcijas "Opera!" fonda locekļa pienākumus. Skanošo dvēseles stīgu no tēva bija mantojis arī viņa jaunākais dēls Didzis, kas mācījās Emīla Dārziņa mūzikas skolā, pabeidza Latvijas Konservatorijas profesora Ādolfā Skultes kompozīcijas klasi un ilgu gadus bija muzikālās daļas vadītājs Latvijas Nacionālajā teātrī. Acīmredzot tas bija Dieva pirksts, ka šo pasauli viņš atstāja dienu pirms tēva guldīšanas zemes klēpī...

Arhitekta Vaideloša Apsīša vecākais dēls Mārcis savai dzīvei izvēlējās arhitekta profesiju, taču viņa darbības lauks ir zināmā mērā atšķirīgs no tā, ko darīja tēvs. Mārcis Apsītis ir vairāku Rīgas sabiedrisko un dzīvojamo ēku (piemēram, 12 stāvu ēkas Ziepniekkalnā) autors, bet tagad galvenokārt nodarbojas ar organizatoriskiem jautājumiem — viņš ir arhitektūras projektēšanas un celtniecības grupas LX valdes priekšsēdētājs. Viņš izveidojis arī santehniko izstrādājumu piegādes un tirdzniecības uzņēmumu "Komforts". Vienlaikus veicis arī zinātniskus pētījumus tirgzinībās. Tie vainagojušies ar biznesa vadības doktora grādu, ko viņš ieguvis 2006. gadā Ņūportas Starptautiskajā Universitātē ASV. Arī Mārča un viņa dzīvesbiedres arhitektes Nitas Apsītes dēls Jānis apgūst arhitekta profesiju Rīgas Tehniskās universitātes Arhitektūras un pilsēt būvniecības fakultātē. Vaidelotis mazdēlam daudz ko nodevis nepastarpinātā veidā.

Dinastijas tradīcijas turpinās. Vaideloša Apsīša gars un tēls ir ne tikai drošs balsts to tālākajam turpinājumam, bet arī neizdzēšama lappuse visā Latvijas kultūras vēsturē.